

Слово на малодушних*)

Проф. М. С. Грушевського.

Серед того загального пригноблення, що запанувало тепер в Росії, і, в зв'язку з ним, сильно підупало на духу і енергії українське суспільство в Росії. Люде ходять як не люде, а тіні перед дверима підземельного царства, чекаючи, що от-от їх „покажуть“. Що хвиля передають один другому таємничі відомости про приготування на українство бичі і скорпіони. Там те закрили; там це „на волоску висить“; тут готують записку об упродженні українських товариств; там уже вислали донесення про нову заборону української преси і відновлення указу 1876 року. І напиговані цими зловіщими „шептами“, далі пускають їх, сіючи зневірря й апатію. „Ах, тихо! не дражнить! ви знаєте!“... І під впливом цих „ширих осторог“ осідає й та невелика енергія, яка піднялася була в тім пригвіченім, атрофірованім довгою бездіяльністю українським суспільстві. Розпочата робота притихає, або ледве тягнеться, як через певну колоду, серед цього зневірря та ріжних прикростей, заціпок і переслідунвань всякої нижчої і вищої влади, офіціальних і офіціозних сфер. Товариства занепадають, видавництва замовкають і видіють, книжкова продукція упадає. І не в одного малодуша виринається з сподів серця і утро-

би молитва в стилі блаженної пам'яті Теодосія Бродовича: „Господи, хоч би вже відразу прибили, як так мучити! вернули б нас в первобитное состояние, заборонили б—і кришка! був би чесний, мирний і безболізнний кінець, святий і незазорний спокій, довгодеятвенне і мирне перебування на українській печі!“

Становище сучасного українського „діяча“ в Росії дійсно в високій мірі трагікомічне. Відповідно оцінюючи обставини, відложив він на бік не тільки федерацію та автономію, а й взагалі всякі дальші плани і бажання, посипав їх солею і попелом і всею душею віддався ділам самим малим, скромним, непідозрілим. Виясняє шкоду від самовольних переселень, користи від чорного пару, що найбільше—виступить в обороні української школи та української мови. Діла, здавалося б самі почесні, теперішньому лихоліттю приличні, начальству не противні, Богові угодні. Ну і що ж ви собі думаєте? Не потрапить ніяк. То в нього „революційні брошури витрусять, які небудь в роді „Запорозьких вольностей“, або иншого непорозуміння. То під суд запроторять за передрук вірша, друкованого з дозволу ще самого покійного „главного управління“, за часів „Плевинських свобод“. То оштрафують, або й до Іванової хати посадять за „невірне представлення сучасних обставин переселення“. Як не обертайся, як не остерігайся, все одно не встережешся. Як не за підбурювання против сучасного устрою, то за невірні слухи про діяльність генерала

Думбадзе. Прямо розпука! І не дурно почне котрийсь молитись, щоб заборонили, од всякого діла ослобонили і назад на піч на спочивок пустили. Тим більше, що при тім і „вільна думка“ заворушиться: „Заборонили б, і пішов би голос, звернули б на українську справу увагу, пішли б усі заступатися за неї, замість того щоб укорочувати українцям їх „сепаратистичних забаганок“; може б і виїхала так українська справа наверх“. Малорос—він же хитрий, це звісно. „Я“—думає собі—„за скасуванням української преси буду собі на дозвіллі пампушки їсти, а тим часом гайдельберські, гетінгенські і фрайбурські професори за мною, як за Філіандією, будуть меморандуми писати—що від заборони українського слова всьому хрещеному світу діється конфуз, урон і убуток“.

Тільки все оце зовсім напрасно. Насамперед, ніхто молитви тих малодушних земляків не послухає і українського слова не заборонить. Пречудесно переконалося начальство, що від українства ніякої шкоди нікому нема і не буде. Вже четвертий рік користується воно всіми можливими свободами, а гадячане зовсім і не думають одділятися від полтавської губернії, навпаки вповні вдоволені своїм становищем, і до такого блаженного стану дійшли, що навіть газет не читають. Ріжні землячки достачно надували начальство страхами про гадяцький сепаратизм і більше вже їм кредиту нема. Прекрасно вже розуміють, що всякі заборони це тільки ріжним лінивим і нерадивим

гадячанам на млин вода. Заборони їм—воно собі й будуть лежати черевом до гори та на „бісових кацапіях“ верзати нісенітниці. Ні! Досить, попризнакували, полежали на печі з ласки начальства—треба й честь знати. Не все воно буде виручать своїми заборонами. Діло, розуміється, легке і приємне язиком вертїти: ми б те і це, коли б не заборона. Ні, ти піди покажи і це, і те. Покажи, який з тебе майстер. Піши, друкуй, пускай в світ невозбранно. Розуміється, відсидїть за це треба, і заплатить штраф теж; від того, воно й конституція, і свобода. Але що вільно, то вільно. Корисуйся і проявляй себе. Покривать вашу лїнь і неробство, та приємности ріжним Еренталям своїми заборонами робити, більше не хочемо. Ви собі будете на печі благодумувать та наливки з сулійки до сулійки переливать, а Еренталі будуть думати, що ви не знати як там на „режим“ огірчуєтесь. Іди, розтолковуй йому, що це одва попечительність, а не режим, і режиму ніякого нема. Ні, це дудки!

Так що від начальства тут полекшення нема чого сподіватися. Це пункт перший.

Пункт другий. Всі оці, так звані бичі і скорпіони, заборони, висідки і штрафи—все воно на користь. Це іменно так, і це треба твердо пам'ятати. Начальство—воно часом і саме не знає, що і для чого робить, але все, що воно робить, виходить на добре. Само собою виходить. Німецька поговорка каже: „Кому Бог дає уряд (должность), дає й розум“. Так що

як начальство й не знає, для чого воно так робить, то все таки виходить воно розумно. А може навіть і знає. Мені ще три роки тому один воєнний прокурор казав, що наші теперішні міністри—чистої води конституціоналісти і ліберали. Та це й тепер істинно-руські говорять. Начальство виховує Росію в конституційнім дусі. Я це давно зрозумів. Під час першої думи скільки було сміху, як правительство виступило з законопроектом в справі оранжереї і пральні при дорпатських університеті. А я казав: начальство з понятієм. Воно знає, з чого начать перші кроки законодавчої роботи. Друга дума настала—їй уже се більшійше діло: законопроект в справі охорони риби. По педагогічному правилу: від легшого до труднішого. А то відразу починають не знать з чого: одповідальности міністрів! одвідальности урядових особ перед судом! Сократ коли ще казав, що стратегії можна так само вчитися, довлячи воші, як і уряджуючи битви між військами. Це істинно. Тільки, що на вошах безпечніше: коли через яку стратегічну помилку і загубиш віку котрій, то з цього державі і казни ще не буде такої великої шкоди, як від утрати чоловіка. Так от і на пральні або оранжереї нехай вправляються в законодавчу діяльність; як що й дадуть маху на якій небудь прачці, то це ще не велика біда. А то подумаєш, міністрів судить! І я й думаю: як би тоді, зложивши пуху з серця, зайнялися б щиро оранжереями та пральнями, то велику б користь прийняли.

*) В другій книжці „Літ.-Наук. Вістника“ надруковано дуже цікаву статтю проф. М. С. Грушевського, яку ми й подаємо тут з деякими скороченнями. Ред.

І тепер так само українці.

Замість бідкатися, повинні б розуміти, що начальство їх з покірним жучить. Потрусить, оштрафує, засадить, вишле. Лихого з того нічого не буде, бо й начальство й кожний знає, що нічого серйозного нелегального за українцями не знайдеться, за щоб чоловіка погубити,—хіба тільки пожучити для розбудження енергії. Ну, помилково про передвиження полкових кашеварів надрукував, або з „Малоросійського П'сенника“, вид. Морозова 1885 р., яку небудь віршу необережно перепечатав. Кожному ясно, що це не з злого умислу. От і потягають по судах і пустять, в гіршім разі посидить, або заплатить—ще десятинку наслідственного продасть. А користь йому велика. Українця щоб до конституційного життя приспособити—скільки з ним труда! Це ж матеріял зовсім сировий, як Адам первозданний. Який небудь Мілюков—той чоловік з покірним, він розуміє, що як він якого небудь міністра собачить, то не вилазить з границь „чемної подобі“, делікатним стилем кажучи; з „опозиції Його Величества“ не виходить. А український патріот думає, що аби Господь дозволив на печі віку долежати, то задля цього йому треба беззаперечно з своїм окологочним в натісненім приятельстві жити і в гостинниці „Древняя Русь“ з ним пунш до сьомого поту роспивати. Инакшого правомірного існування він собі давніше і представити не міг. Щоб против начальства виступити і за українство потерпіти—про це ані мови. Бувало за що за

що не терплять, але певно не за українство. І за народовольство їх засиляли, і хто зна за що, але за українство мабуть і волос з голови не спав. Трус у українського патріота за давніх часів—бувало—це ж на ціле життя сором; в Старокиївськім участку в арешті два дні подержать, то й власна жінка відречеться і діти рідні потікають. А тепер стрінуться де небудь, за ручку, „Як живете?“ „Та от по 129, а ви по котрій?“ „Та по 1036“. „Сідаєте?“ „Ні, оборонець привод до касації знаходить“. „А я сідаю, меві тепер дуже це неручно, хочу одну темку обробить уважніше“. І так любенько і тихенько побалакають, як би про дачу на літо мова йшла.

І не тільки які небудь редактори! Подивися, з сел кореспонденції селяне пишуть: „був у нас трус, витрусили книжку „Про старі часи на Україні“, під проповідь на вас говорив, похвалявся доносами своїми до тюрми призвести, присгав похваляється на сибіряку запроторити“. І т. д., безкінця. По простоті, навіть і безграмотно пишуть, а дух так і б'є! Так і чуеш, як у тих людей душа відростає. Що от, мовляв, трусять їх, витрушують, начальство ними займається, ще вони щось значать і у Бога не послідні.

Ні, з таким начальством можна жити! Народ з покірним. Ворушать, підіймають, не дають закиснути. Опозиційний дух розвивають; привчають стояти за своє, не оглядаючися на вираз лица начальства, а навіть і потерпіти за українство. Це щоб так ропків справді з двадцять, як наш пре-

мьер у Бога просить, а навіть і з десяти нас так пошколили, вишколили б на таких конституціоналістів, що й Мілюков сховається. „Валай, смали, користуй з свободи! Заборонять вам „Просвіту“, одкривайте кооператив! Не дозволять читати про українське письменство, читайте про аероплани! Скофіскують одну книжку, валить другу! Відсидів по 129 статі, пиши під котрусь иншу! Тільки не кисни, не гний, як колода! Людьми будете, європейцями, дідько вас бери! Це ж не ті часи, коли можна було вуса жувати та в стелю плювати цілий вік. Треба проявлять себе, а то кури вас заклюють!“ Без громадської самодіяльності начальство, хоч би яке попечительне, не постачить усього. І української національної культури не може сотворити без самодіяльності українців. Що може, робить для розбудження енергії, опозиційного духу, сили сопроотивлення. Але розуміється, серед такої інертної маси не йде це легко, і приходиться уживати сильніших реактивів на розбудження в ній якоїсь активності.

Ні, з начальством не пропадеши! Я кажу—Господь нас не оставить; навіть, як що й не до ладу втнуть, то він направить. Тут не киснути, не мерехлюдію розводить, а жити треба. Жатва многа, ділателів мало. Ворушіться, люде добрі, проявляйте себе, користайте з свободи! Ходіть живіш, глядіть веселіш! Оправдуйте себе перед начальством! Проявляйте якусь самодіяльність, енергію. А то й справді курка вас забрикає.

Істинно!